
Barcelona, capital universitària de districte, 1837-1868

Joaquim M. Puigvert i Solà

Amb el retorn de la Universitat a Barcelona, el 1837, la ciutat recuperà els estudis manlevats per Cervera el 1717 i esdevingué, per primera vegada, la capital universitària de Catalunya i, des de 1845, capital d'un districte universitari més ampli que incloïa també les illes Balears.¹ El retorn de la universitat a Barcelona era, d'ençà de les Corts gaditanes, una vella aspiració del primer liberalisme polític, que maldava per obrir les universitats a les capitals, als grans centres de població del regne.²

Durant el brevíssim Trienni Liberal, en el curs 1822-1823, la Universitat de Cervera era traslladada a Barcelona, i amb la segona restauració absolutista de 1823-1833, de nou restituïda a la capital de la Segarra. Amb tot, a la "Barcelona sense universitat" de la dècada 1823-1833, existien tanmateix estudis de nivell universitari, alguns dels quals entroncaven amb projectes setcentistes. Aquest era el cas del Col·legi de Cirurgia, que el 1827 va veure ampliat el seu camp d'es-

1. Al Pla General d'Estudis de 1845, conegut com a Pla Pidal, s'establí una divisió territorial específica per a l'ensenyament públic, basat en la creació de «tantos distritos cuantas son las universidades»; el districte de Barcelona comprenia les quatre províncies catalanes i les illes Balears (*Historia de la Educación en España. Textos y documentos. De las Cortes de Cadiz a la revolución de 1868*, Madrid, Ministerio de Educación, 1979, vol. II, pàg. 295).
2. Ferran SOLDEVILA, *Barcelona sense universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1958, pàg. 185-194; Jaume ROURA, «El retorn de la Universitat a Barcelona», dins *L'aportació de la universitat catalana a la ciència i a la cultura*, Barcelona, L'Avenç, 1981, pàg. 24-28; Jordi CASASSAS, «La Universitat de Barcelona. De la Restauració de 1837 a la Segona República», dins *21 Discursos inaugurals. Volum introductor*, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 2001, pàg. XV-XLV. Per a una contextualització de la Universitat de Barcelona dins el panorama universitari espanyol del segle XIX: Mariano i José LuíS PESET, *La universidad española (siglos XVIII y XIX). Despotismo ilustrado y revolución*, Madrid, Taurus, 1974; i la síntesi més recent de José María HERNÁNDEZ DÍAZ, «L'Université dans l'Espagne contemporaine (1812-1983)», dins Jean-Louis GUYREÑA, *L'enseignement en Espagne XVIIe-XXe siècles*, Paris, Service d'histoire de l'éducation, 1998, pàg. 51-56.

tudis a la Medicina i cap a on els alumnes de Cervera havien de venir per cursar-hi Anatomia i Cirurgia. També els estudis de Farmàcia es feien des de 1815 al Col·legi de Sant Victorià.³ I en ple procés revolucionari liberal dels anys trenta, de manera progressiva i 'des de baix', la ciutat, a través de l'Ajuntament, la Junta de Comerç i les Acadèmies de Ciències i de Lletres, aniria conquerint nous estudis universitaris amb el vist-i-plau de Madrid gràcies a l'al·legació de raons polítiques, ja que les partides carlistes dificultaven arribar a Cervera. D'aquesta manera, doncs, el 1835 s'establiren les càtedres de Jurisprudència; el 1836, els Estudis Generals; i el 1837 es traslladà de manera provisional la Universitat de Cervera a Barcelona.⁴

Abans d'indicar les principals característiques de la Universitat dels liberals val la pena assenyalar que el liberalisme barceloní associava el retorn de la Universitat a la Ciutat Comtal amb la causa de la llibertat i de la lluita contra l'absolutisme. Així, per exemple, en el davantal que precedeix la lliçó inaugural dels Estudis Generals de 1836, pronunciada per Albert Pujol (1783-1847), es pot llegir:

La venganza de un déspota arrancó en 1714 a Barcelona la antiquísima e ilustre Universidad literaria de que disfrutaba. En 1822 le fué devuelta; más eclipsóse de nuevo junto con la libertad, en 1825. [...] Barcelona no tiene aún la universidad literaria que se le robó en castigo de su odio a la tiranía.⁵

En el mateix document es presenten els Estudis Generals com un pas intermediari a la consecució de la Universitat:

Mientras luce la aurora de reparación y se traslada a la Capital la Universidad de Cervera, el Ayuntamiento no podía permitir que el segundo pueblo de la monarquía mendigase a ingratos climas los conocimientos secundarios y profesionales que con abundancia tiene en su seno. El gobierno supremo no podrá menos de aplaudir sus loables esfuerzos; y en tan justo concepto ha procedido a la solemne instalación de los 'Estudios Jenerales', en la Casa Oratorio que fué de San Felipe Neri, el mismo día, a la misma hora en que Barcelona alborozada celebraba los días de la reina Dª Isabel II.⁶

En qualsevol cas –val la pena constatar-ho–, l'associació que es feia del retorn de la Universitat a Barcelona amb la causa política del liberalisme era força similar a la que es va viure a Madrid durant el Trienni Liberal (1820-1823) amb la

3. SOLDEVILA, *Barcelona sense universitat...*, pàg. 77-101. Per a l'Escola de Cirurgia: Manuel USANDIZAGA, *Historia del Real Colegio de Cirugía de Barcelona (1760-1843)*, Barcelona, Instituto Municipal de Historia, 1964. Per als estudis de Farmàcia: Ramon JORDI, *Cien años de vida farmacéutica barcelonesa (1830-1939)*, Barcelona, 1980.

4. SOLDEVILA, *Barcelona sense universitat...*, pàg. 185-194.

5. Albert PUJOL, «Com ha de ser la nova Universitat, 1836» [títol afegit a la reedició], dins *21 Discursos inaugurals...*, vol. I, pàg. 3-4. Per a la lectura històrica que féu el liberalisme de la Guerra de Successió i de la repressió de Felip V: Josep M. FRADERA, *Passat i identitat: la Guerra de Successió en la política i la literatura del segle XIX català*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1995.

6. PUJOL, «Com ha de ser la nova Universitat...», pàg. 4-5.

creació *ex novo* de la Universitat Central després de tancar la d'Alcalà, tal com es dedueix dels mots següents de Manuel José Quintana:

Simple ciudadanos sin nombre y sin poder la idearon, simples ciudadanos decretaron su existencia, simples ciudadanos, en fin la realizan y plantean. [...] La universidad central es obra de la nación, nacida con la libertad, producto de la ilustración y de la civilización de los siglos.⁷

La Universitat Literària de Barcelona en el context universitari de l'Espanya liberal

La flamant Universitat Literària de Barcelona reestablerta provisionalment el 1837 i de manera definitiva el 1842 s'assentava i organitzava sobre noves bases, posades pels liberals moderats a partir de la legislació educativa de 1845 i 1857, que la feien radicalment diferent a les velles universitats medievals o d'*ancien régime*. És per això que, en rigor, el mot "restauració", que tantes vegades els estudiosos han emprat per parlar del retorn de la Universitat de Cervera a Barcelona, o la tendència actual de la major part de les universitats catalanes a presentar-se com a hereves dels vells Estudis Generals suprimits per Felip V, poden crear molts equívocs, en la mesura que porten a emfasitzar més les continuïtats, ben escadassures, que no pas les múltiples ruptures que es produïren; a més, és clar, d'obviar que l'origen històric de les universitats actuals de Girona, Lleida i Tarragona (Rovira i Virgili) cal cercar-lo, en rigor, en el procés de massificació de les universitats barcelonines de finals dels anys seixanta del segle passat. De la ruptura que representà la revolució liberal en el món universitari, n'eren conscients els coetanis, com ara Vicente de La Fuente:

eran estas [universidades] antes del año 1845 unas pequeñas repúblicas, más o menos libres é independientes. [...] Desde 1845 el movimiento centralizador y burocrático de nuestro siglo absorbió su independencia, les quitó su vida propia y los redujo a oficinas de enseñar.⁸

7. «Discurso pronunciado por Manuel José Quintana en la Universidad Central el día de su instalación (7 de noviembre de 1822)», dins *Historia de la Educación en España...*, pàg. 408. Sobre el tancament de la Universitat d'Alcalà i l'obertura de la Central: Elena HERNÁNDEZ SANDOICA i José Luis PESET, *Universidad, poder académico y cambio social (Alcalá de Henares, 1508-Madrid, 1874)*, Madrid, Consejo de Universidades, 1990.
8. Vicente DE LA FUENTE, *Historia de las universidades, colegios y demás establecimientos de enseñanza en España*, Madrid, Imprenta de la viuda e hija de Fuentenebro, 1884, vol. I, pàg. 80. Per a resseguir la trajectòria historiogràfica, política i ideològica (de tall conservador i neocatòlic) de Vicente de la Fuente (1817-1889), vegeu Ignacio PEIRÓ i Gonzalo PASAMAR, *Diccionario Akal de Historiadores españoles contemporáneos (1840-1980)*, Madrid, Akal, 2002, pàg. 265-265. Vicente de la Fuente va col·laborar de manera pionera a crear el mite de l'autonomia de les universitats d'Antic Règim. Tal com han recordat Peset i Hernández Sandoica, a finals del segle XIX aquest mite de l'autonomia universitària s'anava enfortint, de la manera «que las obras del historiador Vicente de la Fuente –en los años ochenta– o los congresos universitarios –en el cambio de siglo– canonizarán definitivamente» (José Luis PESET i Elena HERNÁNDEZ SANDOICA, «Instituciones científicas y educativas», dins José María JOVER, *Historia de España Menéndez Pidal. La edad de plata de la cultura española (1898-1936)-vol. II*, Madrid, Espasa Calpe, 1996, pàg. 555).

Els principals canvis introduïts en les universitats pels liberals moderats implicaren la seva secularització (l'Estat en seria l'únic responsable institucional); la pèrdua del tradicional protagonisme que fins aleshores havien tingut els municipis i l'Església en la seva gestió; i l'eliminació de l'autonomia financera, la qual cosa suposaria que els ingressos tradicionals (provinents de propietats, rendes, censos o la indemnització dels delmes suprimits) serien centralitzats i que les universitats es finançarien a través del pressupost general de l'Estat, una vegada aquest hagués ingressat les taxes acadèmiques, que varen experimentar un augment considerable.⁹

Els liberals moderats reorganitzaren, així mateix, el mapa universitari reduint a la meitat el nombre d'universitats, de manera que Barcelona esdevenia una de les deu úniques universitats espanyoles, juntament amb les de Granada, Madrid, Oviedo, Salamanca, Santiago de Compostel·la, Saragossa, Sevilla, València i Valladolid.¹⁰ Un bon testimoni de com el liberalisme centralitzà les universitats a les principals ciutats és el que ens ofereix Manuel Raventós; segons ell fou una de les causes, juntament amb les guerres carlines, que portaren molts propietaris rurals a viure a les ciutats:

Anys enrera les universitats y centres d'ensenyança no eren en les capitals. Avuy tot s'ha centralisat. Fins les escoles d'agricultura se voldrían ab fatxada a la Rambla. Això ha portat als fills dels propietaris a les ciutats, y un cop habituats a la vida ciutadana, és molt difícil avenir-se novament a viure a fora. En la capital retiran tart y se llevant tart, se porta una vida de diversions, hi ha comoditats per tot, se té més independència, y-l que s'hi acostuma no sab prescindir de les ventatges de ciutat, no sab habitar-se a les privacions de fora. Dels pobles se pot ben bé dir que les ciutats se-ls menjan.¹¹

9. Si bé la secularització de les universitats arran de la revolució liberal fou un fet, cal no oblidar que el liberalisme conservador de mitjan segle XIX establiria amb l'Església catòlica un paquet d'aliances que culminaren amb el Concordat de 1851, entre les quals destaca el control ideològic per part de l'Església de tots els nivells de l'ensenyament, inclòs l'universitari. Vegeu Emilio LA PARRA i Jesús PRADELLES (ed.), *Iglesia, sociedad y estado en España, Francia e Italia (ss. XVIII al XX)*, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1991, pàg. 373 i ss. Sobre el finançament de la universitat liberal, des d'ara resultarà imprescindible el recent article de Ricardo ROBLEDO, «Del diezmo al presupuesto: la financiación de la universidad española (1800-1930)», *Investigaciones de Historia Económica*, 1 (2005), pàg. 97-150.
10. Des d'ara i si no s'indica el contrari, les dades que es donen fan referència al Pla Pidal de 1845 (*Historia de la Educación en España...*, pàg. 191-259).
11. Manuel RAVENTÓS, *Qüestions econòmiques. L'absentisme. L'impost únich al capital*, Barcelona, Llibreria de Alvar Verdager, 1911, pàg. 14. L'argument que les grans ciutats no eren idònies per a instal·lar-hi universitats al·legant motius morals ja es va fer servir per l'Ajuntament de Cervera el 1816 per contrarestar la petició de l'Ajuntament de Barcelona, que demanava el retorn de la Universitat a la capital (SOLDEVILA, *Barcelona sense universitat...*, pàg. 156). El paper dels centres educatius presents a les ciutats com a factor que contribuï a la urbanització i l'absentisme dels propietaris rurals ha estat destacat per Mònica BOSCH, «La formació d'una classe dirigent: els hisendats de la regió de Girona. L'exemple del patrimoni Carles (1750-1850)», dins R. CONGOST i LLITO, *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 277-221.

Tot i que els liberals dissenyaren un mapa universitari molt centralitzat que implicava la supressió d'un nombre important d'universitats, hi havia sectors que, tal com es dedueix en l'exposició preàmbul del Pla Pidal de 1845, haurien desitjat una reducció encara més dràstica i contundent:

Si la Instrucción Pública en España estuviese por crear; si buenos o malos, no existiesen en ella establecimientos arraigados con la fuerza de los siglos y de la costumbre, podría el gobierno, mirando la cuestión en abstracto, crear las Universidades que puramente fuesen necesarias y colocarlas en los puntos más convenientes: pero no es dable deshacer de una vez la obra del tiempo, y hay que dejar a este mismo tiempo el completar la reforma cuando su acción la madure y acerque el momento en que ya no pueda dilatarse. Este momento ha llegado ya para algunas escuelas, y no ha vacilado el Gobierno en suprimirlas: pero no juzga oportuno llevar la supresión hasta donde muchos pretenden, persuadidos de que la política, y aun la conveniencia pública, hacen preferible la conservación de algunas Universidades más de las que realmente debieran existir, a los disgustos y perjuicios que necesariamente acarrearía el suprimirlas. Aun así no faltarán quejas ni dejarán de producirse agravios y reclamaciones.¹²

Si bé, finalment, es crearen més universitats de les que alguns volien, s'optà per dotar-les desigualment i no concedir a cada centre totes les Facultats, «porque sobre no alcanzar los fondos, sabido es que no todas las carreras atraen igual número de discípulos».¹³ El resultat fou un mapa universitari extremament jerarquitzat, amb universitats –diguem-ne– de primera, de segona i de tercera classe. Només a Madrid (a la Universitat Central) s'hi podien cursar totes les carreres (Dret, Medicina, Filosofia i Lletres, Teologia, Farmàcia i, a partir de 1857, Ciències) i monopolitzava els cursos de doctorat des de 1847,¹⁴ un exemple més de l'extrema centralització de la universitat dels moderats, que s'inspirava –recordem-ho– en el model napoleònic, que es diferenciava del model humboldtià-germànic de caràcter més descentralitzat.¹⁵ Filosofia i Jurisprudència eren les dues úniques Facultats que es mantenien a totes les universitats: la primera, pel fet de formar part de la segona ensenyança, i la segona, per ser –es deia– «la que atrae mayor número de discípulos; pues además de conducir al ejercicio de la abogacía, abre las puertas a la magistratura, sirve para gran número de empleos y es útil para los que aspiran a la vida política en naciones sujetas al régimen representativo».¹⁶ Medicina, tot i tenir considerable demanda, s'impartiria només en cinc universitats (Barcelona, Madrid, Santiago, Sevilla i València), pel fet de ser «la enseñanza de esta facultad la más costosa de todas».¹⁷ La carrera de

12. *Historia de la Educación...*, pàg. 202-203.

13. *Historia de la Educación...*, pàg. 203.

14. El monopoli del doctorat per part de la Universitat Central a Madrid es donà des de 1847 fins el 1965, amb les excepcions del Sexenni Democràtic (1868-1874) i la Segona República.

15. Per tal de matisar i ponderar l'assimilació de la universitat liberal espanyola amb la napoleònica vegeu Mariano PESET, «¿Universidad napoleónica o universidad de la Revolución?», *Arbor*, 527-528 (1989), pàg. 59-77.

16. *Historia de la Educación...*, pàg. 203.

17. *Historia de la Educación...*, pàg. 204.

Farmàcia, al seu torn, només s'impartia a Madrid i Barcelona, i, a partir de 1857, també a Santiago i Granada. I la de Teologia, a les Universitats de Madrid, Oviedo, Sevilla, Valladolid i Saragossa. Respecte als estudis de Teologia, val la pena constatar els profunds canvis que experimentaren arran de la revolució liberal: el nombre d'estudiants es reduí considerablement. A Barcelona, per exemple, el nombre d'estudiants no igualava el de catedràtics, i després d'haver estat amb només dos o tres estudiants els cursos 1842-1843 i 1843-1844, se n'havia quedat sense: «la causa de esto es que que los aspirantes al sacerdocio prefieren hacer su carrera en los seminarios conciliares, cuyo número en España pasa de 50».¹⁸ De fet, els estudis teològics cada vegada més s'impartien en els seminaris diocesans finançats per l'Estat i foren definitivament suprimits de les universitats públiques espanyoles el 1868, a diferència d'Alemanya o d'Alsàcia, on s'han mantingut fins avui.¹⁹ En qualsevol cas val la pena indicar que només ens hem referit –i així ho continuarem fent– als estudis pròpiament universitaris impartits a les respectives Facultats, sense considerar els estudis impartits a les anomenades escoles superiors i professionals. En aquest rengle, a Barcelona s'impartien altres estudis, superiors (com Enginyeria industrial, des de 1851, i Arquitectura, des de 1871) o professionals (Escola Normal de Mestres, Nàutica, Notariat, Mestres de cases, Aparelladors i Agrimensors).²⁰

Una vegada resituats els estudis universitaris, superiors i professionals barcelonins en el context de l'Espanya liberal-moderada, no podem estar-nos de matissar la capitalitat universitària de la Ciutat Comtal de mitjan segle XIX: si aquesta era indiscutible pel que fa a les llicenciatures de Filosofia, Dret, Medicina i Farmàcia, en canvi no ho era en els terrenys dels doctorats (forçosament a Madrid), les escoles superiors d'enginyeria (la majoria a Madrid) o algunes escoles professionals (com les de Veterinària ubicades a Madrid, Saragossa, Lleó i Còrdoba). Aquesta realitat obliga, en rigor, a ultrapassar el territori del districte universitari barceloní si hom s'interessa per l'etapa d'estudis dels catalans que aspiraven a fer carrera acadèmica dins la Universitat (per als quals l'obtenció del

18. *Historia de la Educación...*, pàg. 205-204. Sobre el Seminari Diocesà de Barcelona a mitjan segle XIX: Casimir MARTÍ, *L'Església de Barcelona (1850-1857)*, Barcelona, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, vol. I, pàg. 35-42; Joan BADA, *El seminari conciliar de Barcelona (1868-1982)*, Barcelona, Seminari Conciliar, 1985; i Enric SUBIRÀ, *El seminari de Barcelona*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995. Sobre el de Vic, hi ha l'estudi de Ramon RIAL, *L'ensenyament superior a la Catalunya central entre els segles XVII i XIX. De la Universitat Literària de Vic (1599-1717) al Seminari Conciliar de Vic (1749-1868)*, Barcelona, Facultat de Teologia, 2005.

19. Ara per ara falta un estudi comparatiu per a l'Europa del segle XIX sobre les relacions de les esglésies cristianes, els estats i les universitats (públiques i privades). Tampoc es disposa d'un estudi global dels centres educatius superiors de l'Església catòlica per a l'Espanya de la segona meitat del segle XIX. Actualment Jordi Bohigas està treballant en aquesta direcció en la seva tesi doctoral en curs sobre Ciència i Església a la Catalunya de la Restauració.

20. Vegeu Ramon GARRABOU, *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya (1850-inicis del segle XX)*, Barcelona, L'Avenç, 1982; Josep M. MONTANER, *L'ofici de l'Arquitectura. El saber arquitectònic dels mestres d'obres analitzat a través dels seus projectes de revàlida (1859-1871)*, Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, 1985; Ferran SAGARRA, «Arquitectes i enginyers: el control del territori», dins Josep M. FRADERA (coord.), *Societat, política i cultura a Catalunya, 1830-1880*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2002 (*Barcelona Quaderns d'Història*, 6), pàg. 189-200.

títol de doctor era un mèrit important), les enginyeries (de Camins, Mines, Forestal, Agrària...) o la Veterinària i que s'hauria d'incloure, també, dins les investigacions dedicades a descobrir la presència de "catalans a Espanya".²¹ Pel que fa al doctorat val a dir que eren a l'època ben pocs els catalans que anaven a Madrid a cursar-lo: així, per exemple, durant el curs 1856-1857 es conferiren per al conjunt d'Espanya només dotze títols de doctor en Medicina, quatre dels quals corresponien a catalans, tots ells barcelonins, entre ells el metge Josep Letamendi, que presentà la tesi *¿Es cierto que la medicina no progresa?* Durant el mateix curs es concediren 28 títols de doctors en Dret, cinc dels quals corresponien a catalans. El curs 1860-1861 es conferiren cinc títols de doctor en Filosofia i Lletres, un dels quals corresponia a Josep Coll i Vehí, que presentà una tesi sobre *La sátira provençal*.²² En definitiva, doncs, la capitalitat universitària de Barcelona era només "de districte" (una mena de capitalitat de segona classe), en coherència, tal com ja hem vist, amb una organització de l'Estat liberal, de tall francès i napolèonic, extremament centralitzat i jerarquitzat, on no endebades només la Universitat ubicada a Madrid rebia el nom de "Central".

Amb tot, a part de la centralització geogràfica universitària, es donava una altra mena de centralització, l'acadèmica i l'administrativa, que era la causa, per exemple, que els claustres només es reunissin per qüestions protocol·làries i que el rector fos nomenat pel govern de manera que, tal com afirmaria Antonio Gil de Zárate:

Los primeros rectores que se nombraron, con calidad de comisarios regios, fueron los gefes políticos de las respectivas provincias, como en testimonio de posesión, y para hacer sentir desde luego los efectos del nuevo centro de acción que establecía, comunicando el propio tiempo nueva vida a todo el cuerpo universitario.²³

Els rectors d'aquesta època eren, al seu torn, els representants polítics del govern central al districte corresponent per tot allò que afectava a la instrucció pública, tant l'ensenyament primari i el secundari com les escoles especials i professionals. Hi ha altres proves inequívokes de la centralització universitària: totes les oposicions tenien lloc a Madrid i els programes de les assignatures i els llibres de text quedaven sotmesos al control estatal.²⁴

21. Vegeu com a exemple: Joaquim M. PUIGVERT, «De manescals a veterinaris. Notes per a una sociologia històrica de la professió veterinària a Catalunya», *Estudis d'Història Agrària*, 17 (2004), pàg. 729-750, on es ressegueix la presència de catalans a l'Escola de Veterinària de Saragossa per al període 1847-1918. Per tal de constatar i analitzar la falta d'estudis en aquesta direcció, vegeu Borja DE RIQUER i Manuel RISQUES, «Participació administrativa, professional i política en l'Estat», dins *Els catalans a Espanya, 1760-1914. Actes del Congrés, Barcelona 21 i 22 de novembre de 1996*, Barcelona, Universitat de Barcelona/Generalitat de Catalunya, 1996, pàg. 85-95.

22. Dades tretes del *Anuario de la Universidad Central* (1857-1858; 1858-1859; 1861-1862) i de la *Memoria acerca del Estado de la Enseñanza en la Universidad Central* (1861-1862), consultats a l'Archivo Histórico de la Universidad Complutense.

23. Antonio GIL DE ZÁRATE, *De la instrucción pública en España*, Madrid, Imprenta del Colegio de Sordo-Mudos, 1855, vol. I, pàg. 181-182.

24. Per una visió general d'aquesta uniformització acadèmica: HERNÁNDEZ DÍAZ, «L'Université dans l'Espagne...», pàg. 35-45.

El nombre d'estudiants universitaris

Una de les conseqüències de la nova universitat liberal és que suposà una reducció considerable del nombre d'estudiants. La Universitat de Barcelona del curs 1837-1838 era una universitat amb només 800 estudiants.²⁵ Aquesta xifra experimentà a partir del curs 1845-1846 un cert i moderat creixement, però mai proporcional a l'augment general de la població de la ciutat i el seu districte universitari. Dins el període que considerem, les facultats universitàries mai superaren la xifra de 1.451 estudiants, corresponents al curs 1865-1866. El nou edifici neoromànic d'Elies Rogent, que es començà a aixecar al bell mig de l'Eixample a partir de 1863 per substituir el vell convent del Carme (on s'havia instal·lat la Universitat arran del seu retorn de Cervera, ja que el vell edifici universitari de la Rambla dels Estudis era un munt de ruïnes) possiblement s'expliqui més per les males condicions d'aquest darrer que no pas per la manca d'espai.²⁶ Les carreres amb més demanda, durant el curs 1856-1857, foren les de Dret (amb 444 estudiants), Filosofia i Lletres (amb 242), Medicina (amb 222) i Farmàcia (amb 163).²⁷ Pel que fa al professorat, el 1849 en conjunt impartien classes 36 catedràtics, que es repartien entre Filosofia (10), Medicina (14), Dret (7) i Farmàcia (5).²⁸

Caldria cercar les raons que portaren a que la segona Universitat de l'Estat tingués un nombre tan reduït d'estudiants. De fet, com veurem, no es tractava pas de cap anomalia històrica ni de cap excepcionalitat. La dimensió de la Universitat de Barcelona era equiparable a les de les restants universitats i era del tot coherent amb la concepció sobre l'ensenyament pròpia del liberalisme conservador o doctrinari, que tenia un marcat caràcter de classe, ja que es partia del principi que només l'ensenyament primari havia de ser gratuït (i encara només per als pobres i "menesterosos") i el secundari i universitari es reservava per a les classes mitges i altes. El duc de Rivas ja ho havia justificat així en el seu pla de 1836:

pasando más allá [de l'ensenyament primari] todos los demás conocimientos se van haciendo cada vez menos necesarios a la generalidad de los ciudadanos, y circunscribiéndose a ciertas y determinadas clases [...]. Conviene dificultar la entrada a ciertas carreras que se han extendido demasiado entre nosotros con perjuicio de otras más usuales y necesarias. Tendremos menos

25. Josep M. COLOMER, «Els estudiants de Barcelona al llarg del temps», dins *L'aportació de la universitat catalana...*, pàg. 75.

26. Sobre l'escassa construcció de nous edificis per a universitats a l'Espanya del segle XIX: HERNÁNDEZ DÍAZ, «L'Université dans l'Espagne...», pàg. 41. Sobre el nou edifici per a la Universitat de Barcelona d'Elies Rogent: Josep TERMES, Alexandre CIRICI i Santiago ALCOLEA, *La Universidad de Barcelona. Estudio histórico-artístico*, Barcelona, Universidad de Barcelona, 1971. Per una visió de conjunt de l'arquitectura universitària del segle XIX: Horacio CAPEL, *La morfología de las ciudades II. Aedes facere: técnica, cultura y clase social en la construcción de edificios*, Barcelona, Ediciones del Serbal, 2005, pàg. 397-402.

27. COLOMER, «Els estudiants de Barcelona...», pàg. 175.

28. Manuel SAURÍ i José MATAS, *Manual histórico-topográfico, estadístico y administrativo ó sea Guía General de Barcelona*, Barcelona, Imprenta y Librería de D. Manuel Saurí, 1849, pàg. 153.

teólogos, menos juriconsultos, menos médicos, pero habrá más labradores, más artesanos.²⁹

És per això que proposava que els estudis secundaris i superiors fossin finançats pels mateixos estudiants a través d'unes matrícules més elevades que les que s'havien pagat fins aleshores:

creo necesario que la enseñanza, empezando desde la secundaria, cueste ya forzosamente a los que quieran tenerla, estableciéndose al efecto el pago de matrículas, y fijando para ellas cuotas que, sin exceder los límites a que pueden alcanzar facultades muy medianas, pongan, sin embargo coto al inconsiderado afán de acudir a las cátedras con grave perjuicio de muchas profesiones industriales, y no gran provecho de otras, si más nobles, acaso menos necesarias. [...] El pago de matrículas no es una novedad en España; todas las universidades las exigen, pero tan cortas que no bastan para interesar a los discípulos; aumentándolas en la proporción conveniente, se conseguirá, no sólo las ventajas que llevo referidas, sino también obtener recursos para extender y mejorar la enseñanza.³⁰

A través d'aquests textos es pot observar com al bell mig dels anys trenta del segle XIX ja es posaren les bases de quina havia de ser la principal via de finançament de les universitats de l'Espanya liberal (tant de l'etapa moderada com del període de la Restauració): les matrícules dels estudiants. Perquè si bé és cert que, tal com preveia la llei Moyano de 1857, «las universidades y escuelas superiores y profesionales serán sostenidas por el Estado», la veritat és que aquest sosteniment estatal es feia després d'ingressar l'Estat les rendes dels establiments, així com els drets de matrícula, graus i títols científics atorgats;³¹ unes taxes acadèmiques prou elevades si considerem que les càrregues econòmiques derivades de la llei Moyano eren de 200 rals (50 pessetes) per la matrícula d'un curs complet a les Facultats de Filosofia i de Ciències i de 280 rals (70 pessetes) a les restants; i el canon pels graus de llicenciat en Farmàcia, Medicina, Lleis i Teologia era de 3.000 rals (750 pessetes) i de 2.000 rals a les altres Facultats.³² Es tracta de quantitats molt elevades si considerem, per exemple, que el sou fix d'un mestre d'escola en una població de menys de 1.000 habitants era de 2.500 rals anuals el 1857, o si tenim en compte que el 1890 el 87% dels caps de casa d'Espanya guanyava anualment menys de les 750 pessetes que costava el grau de llicenciat.³³ El cost dels estudis universitaris no es limitava, però, a les taxes acadèmiques; per als estudiants procedents de fora de les ciutats universitàries implicava, així mateix, unes despeses de manteniment, allotjament i viatges que ara per ara, malauradament, ens és im-

29. «Escrito del Duque de Rivas justificando el abandono de la gratuidad universal (1836)», dins *Historia de la Educación en España...*, pàg. 418.

30. «Escrito del Duque de Rivas justificando el abandono...», pàg. 420-421.

31. *Historia de la Educación en España...*, pàg. 271; ROBLEDO, «Del diezmo al presupuesto...».

32. Citat per Josep ARQUÉS, *Cinc estudis històrics sobre la Universitat de Barcelona (1875-1895)*, Barcelona, Columna, 1985, pàg. 187 («Aspectes econòmics de la Universitat de Barcelona en el període 1875-1895»).

33. *Historia de la Educación en España...*, pàg. 281; ARQUÉS, «Aspectes econòmics...», pàg. 188.

possible calcular per falta de fonts.³⁴ Tal com ha dit recentment Ricardo Robledo, no és certa la idea de l'excés de despesa pública en pro de la universitat, en la mesura que no es considera el fet que els ingressos per matrícula i graus servien per finançar una bona part de la despesa de l'ensenyament superior: el curs 1878-1879, més del 95% de la despesa universitària de tot Espanya es finançava a través dels ingressos acadèmics.³⁵ En el cas de la Universitat de Barcelona val la pena recordar que els estudis de Josep Arqués fa uns anys ja varen mostrar com a voltes –per exemple, el curs 1878-1879– la Universitat barcelonina recaptà (i traspassà a l'Estat) més diners en concepte de taxes acadèmiques que no pas en rebé per finançar les despeses globals de la institució.³⁶

Origen geogràfic dels estudiants

D'on procedien els estudiants de la Universitat de Barcelona? Quina era la seva àrea geogràfica d'influència? Ara per ara no hi ha cap estudi històric sistemàtic i de llarga durada que ens permeti respondre aquestes qüestions i ponderar si la Universitat esdevenia «un centre d'irradiació i d'atracció territorial alhora».³⁷ Des de la geografia s'han fet estudis que fan referència a períodes molt més recents.³⁸ I per a començaments del XX, disposem de suggerents testimonis literaris, com ara el de Josep Maria de Segarra.³⁹

Per als darrers anys del període aquí tractat, disposem de l'estudi de Rosa Buxarrais referit al tram 1863-1883, que arriba a la conclusió que el 46% dels estudiants matriculats oficials provenia de la província de Barcelona; a les províncies de Girona, Lleida i Tarragona es reclutava un 42% de l'alumnat; de Balears, en provenia un 7%, i la resta procedia d'altres vint-i-quatre províncies espanyoles, Andorra i Amèrica Llatina, sobretot de Cuba.⁴⁰

34. És interessant constatar com la qüestió del cost de la vida de l'estudiant universitari va formar part de la polèmica sobre el nou mapa universitari dels liberals. Així, segons el testimoni de Quintana el 1822 (*Historia de la Educación en España...*, pàg. 406-407), hi hagué opositors a la Universitat Central (de Madrid) que al·legaren «la distracción que las diversiones de la Corte ocasionarían a los estudiantes, y el mayor dispendio que causarían éstos a sus familias en un pueblo tan caro». Per contra el mateix autor constata: «se puede asegurar que hallarán más recursos para vivir en la capital los estudiantes pobres que inconvenientes los bien acomodados para costearse su carrera».

35. ROBLEDO, «Del diezmo al presupuesto...», pàg. 115.

36. ARQUÉS, «Aspectes econòmics...», pàg. 188-189.

37. Carles CARRERAS, *La universitat i la ciutat*, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, 2001, pàg. 25.

38. Mercè TATJER, «El àrea de influencia de la Universidad de Barcelona: procedencia geográfica de los estudiantes», *Estudios geográficos*, 118 (1970). Recentment s'ha presentat una obra que, tot i ser molt sintètica, confirma la nostra lectura de la funció de Barcelona com a capital de districte universitari: Pedro REQUES (dir.), *Atlas digital de la España universitaria*, Bilbao, Universidad de Cantabria/Banco de Santander, 2006. Tot i fer referència a la situació actual, l'obra inclou una introducció històrica de gran interès a càrrec de l'historiador Fidel Gómez.

39. Josep M. DE SAGARRA, *Memòries*, Barcelona, Aedos, 1954, pàg. 359-362.

40. M. Rosa BUXARRAIS, «Anàlisi de dades per a l'elaboració de la història de la Universitat de Barcelona (1863-1883)», dins *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1990, pàg. 599-608.

Per la nostra banda i amb l'objectiu d'aportar més dades referents als primers anys de l'època aquí estudiada, a partir de les dades aportades per Palomeque hem fet un petit mostreig per esbrinar els orígens geogràfics dels llicenciats en Medicina i Cirurgia per al període 1846-1850 i els batxillers de Farmàcia dels anys 1844-1850.⁴¹ Els resultats de la mostra confirmen les dades de Buxarrais.

Així, per exemple, dels 248 metges-cirurgians originaris de l'Estat espanyol sortits de l'*alma mater* barcelonina, 220 (el 88,70 %) procedien del seu districte universitari, dels quals el 73,79 % corresponien al Principat i la resta a les Balears (*taula 1*).

Taula 1. Procedència provincial espanyola dels 248 metges-cirurgians llicenciats a la Universitat de Barcelona, 1846-1850

Província	Llicenciats	% Espanya
Barcelona	87	35,08
Girona	58	15,52
Balears	37	14,92
Lleida	35	14,11
Tarragona	25	9,27
Osca	7	2,82
Zaragoza	5	1,21
Granada	2	0,81
Madrid	2	0,81
Múrcia	2	0,81
Navarra	2	0,81
Terol	2	0,81
Alacant	1	0,40
Cadís	1	0,40
Ciudad Real	1	0,40
Còrdova	1	0,40
Corunya, La	1	0,40
Màlaga	1	0,40
Salamanca	1	0,40
Valladolid	1	0,40

Pel que fa a les quatre províncies catalanes, la de Barcelona era la que aportava més estudiants de Medicina, ja que representaven quasi la meitat (el 47,54%) dels estudiants del Principat. I encara més: dels 87 estudiants procedentes de la província de Barcelona, 45 eren de la comarca del Barcelonès, de fet la comarca que aportava més estudiants a la Universitat, dada del tot coherent amb el seu major nombre d'habitants (vegeu *taula 2*).

A la vista d'aquests percentatges, ens hauríem de plantejar la hipòtesi de fins a quin punt el fet de residir la família dels estudiants a la Ciutat Comtal o a les vil·les i ciutats de les rodalies, fet que abaratia el cost dels estudis, no afavoria un reclutament social més heterogeni, de base més menestral i no exclusivament "burgès".

41. Antonio PALOMEQUE TORRES, *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal a la Ley Moyano de 1857*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 1979. Les dades de les nostres *taules 1 i 2* procedeixen de pàg. 788-803 i les de les *taules 3 i 4*, de pàg. 722-735.

Taula 2. Procedència comarcal dels 183 metges-cirurgians originaris de Catalunya llicenciats a la Universitat de Barcelona, 1846-1850

Comarca	Província	Llicenciats	% Catalunya
Barcelonès	Barcelona	45	25,50
Segrià	Lleida	13	7,10
Maresme	Barcelona	12	6,56
Baix Empordà	Girona	10	5,46
Alt Empordà	Girona	9	4,92
Baix Camp	Tarragona	9	4,92
Gironès	Girona	7	3,85
Tarragonès	Tarragona	7	3,85
Urgell	Lleida	7	3,85
Osona	Barcelona	6	3,28
Garrotxa	Girona	5	2,75
Vallès Oriental	Barcelona	5	2,75
Alt Penedès	Barcelona	4	2,19
Alt Urgell	Lleida	4	2,19
Anoia	Barcelona	4	2,19
Selva	Girona	4	2,19
Bages	Barcelona	3	1,64
Baix Ebre	Tarragona	3	1,64
Berguedà	Barcelona	3	1,64
Garraf	Barcelona	3	1,64
Noguera	Lleida	3	1,64
Segarra	Lleida	3	1,64
Vallès Occidental	Barcelona	3	1,64
Pallars Jussà	Lleida	2	1,09
Priorat	Tarragona	2	1,09
Ripollès	Girona	2	1,09
Solsonès	Lleida	2	1,09
Baix Llobregat	Barcelona	1	0,55
Baix Penedès	Tarragona	1	0,55
Cerdanya	Girona	1	0,55
Conca de Barberà	Tarragona	1	0,55
Garrigues	Lleida	1	0,55

Pel que fa als batxillers de Farmàcia, les dades resulten força similars, en el benentès, però, que es constata la presència d'estudiants procedents del País Valencià, possiblement pel fet que a la ciutat de València no hi havia Facultat de Farmàcia: els futurs farmacèutics valencians probablement es repartien entre Barcelona i Madrid (*taules 3 i 4*).

La presència d'estudiants de Medicina i de Farmàcia procedents d'Aragó (que no formava part del districte) s'explica pel fet que Saragossa no disposava de Facultats per cursar aquestes carreres. En qualsevol cas, una de les conseqüències del mapa universitari espanyol de la segona meitat del segle XIX era que obligava a una considerable mobilitat estudiantil degut a que, excepte Madrid, la resta de districtes universitaris no ofería pas la totalitat d'estudis superiors.

Taula 3. Procedència provincial espanyola dels 187 batxillers de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, 1844-1850

Província	Batxillers	% Espanya
Barcelona	39	20,86
Lleida	35	18,72
Girona	30	16,04
Tarragona	26	13,90
Balears	19	10,16
Osca	12	6,42
Castelló	11	5,88
Saragossa	6	3,21
Alacant	3	1,60
Terol	3	1,60
Navarra	2	1,07
Màlaga	1	0,53

Taula 4. Procedència comarcal dels 130 batxillers de Farmàcia de la Universitat de Barcelona originaris de Catalunya, 1844-1850

Comarca	Província	batxillers	% Catalunya
Barcelonès	Barcelona	15	10,00
Alt Empordà	Girona	11	8,46
Bages	Barcelona	7	5,38
Baix Empordà	Girona	6	4,62
Maresme	Barcelona	6	4,62
Urgell	Lleida	6	4,62
Conca de Barberà	Tarragona	5	3,85
Garrigues	Lleida	5	3,85
Noguera	Lleida	5	3,85
Segarra	Lleida	5	3,85
Segrià	Lleida	5	3,85
Selva	Girona	5	3,85
Tarragonès	Tarragona	5	3,85
Alt Camp	Tarragona	4	3,08
Baix Camp	Tarragona	4	3,08
Baix Ebre	Tarragona	4	3,08
Gironès	Girona	4	3,08
Alt Urgell	Lleida	3	2,31
Osona	Barcelona	3	2,31
Pallars Sobirà	Lleida	3	2,31
Alt Penedès	Barcelona	2	1,54
Anoia	Barcelona	2	1,54
Baix Penedès	Tarragona	2	1,54
Berguedà	Barcelona	2	1,54
Cerdanya	Girona	2	1,54
Pla de l'Estany	Girona	2	1,54
Vallès Occidental	Barcelona	2	1,54
Vallès Oriental	Barcelona	2	1,54
Alta Ribagorça	Lleida	1	0,77
Montsià	Tarragona	1	0,77
Pallars Jussà	Lleida	1	0,77
Terra Alta	Tarragona	1	0,77
Val d'Aran	Lleida	1	0,77

A tall de cloenda: el Sexenni Democràtic com a excepció

Amb la Revolució de 1868 s'obria un període tan excepcional com curt dins el panorama universitari català i espanyol, amb la instauració de la llibertat d'ensenyament i de càtedra (que possibilità la creació de les anomenades universitats "lliures") i la fi del monopoli del doctorat per part de la Universitat Central (a Madrid).⁴² Si aquesta darrera mesura reforçaria la capitalitat universitària de Barcelona per al conjunt del seu districte universitari, la primera (la creació de les Universitats Lliures de Girona i Vic, finançades pels respectius ajuntaments) la qüestionaria, si bé de manera molt fugissera.⁴³

Així, per exemple, l'Ajuntament de Girona, en fundar la Universitat Lliure de Girona el 1869, pretenia, en primer lloc, segons diuen les actes municipals, «fomentar los intereses materiales de la población, por cuánto mientras por un lado afluirán a nuestra Universidad todos o la mayor parte de los jóvenes que de esta provincia acuden hoy a la de Barcelona, imponiendo a sus familiares grandes y costosos sacrificios que serán aquí indudablemente mucho menores...»; i, en segon lloc, es pretenia obrir «fácil acceso a la senda de las carreras facultativas para muchos jóvenes que, sin este medio, no podrán emprenderlas por falta de recursos para ello». ⁴⁴ En realitat, però, la Universitat Lliure de Girona, malgrat que despertà els recels de la Universitat barcelonina (que es reservaria drets d'inspecció sobre ella), ben poca competència representaria per aquesta darrera, si considerem que només sobrevisqué quatre anys, fins el curs 1873-1874, i només impartí els estudis de Dret (des del curs 1870-1871) i de Farmàcia (des del curs 1871-1872), quedant en mer projecte la creació de les Facultats de Medicina, Veterinària i Notaria.

L'experiència de les universitats lliures va acabar amb un estrepitós fracàs per diversos motius, des de l'existència de negligències administratives fins a una falta absoluta de recursos (pràcticament l'única font d'ingressos que tingueren eren les matrícules dels estudiants).⁴⁵

Pel que fa a la mesura que possibilitava doctorar-se en altres universitats que no fossin la Central de Madrid, encara està per estudiar a fons l'impacte de la mesura. Per tal de poder començar a ponderar aquest impacte hem esbrinat el nombre de títols de doctors en Filosofia, Ciències, Farmàcia, Medicina i Dret concedits per la Universitat barcelonina durant el període (vegeu *taula 5*): es tracta d'una xifra considerablement alta (en total entre 1869 i 1874 es concediren 423 títols de doctor), si bé repartida de manera molt desigual segons Facultats.

42. Segons els decrets de 21-X-1868 i de 25-X-1868 (*Historia de la Educación en España...*, pàg. 328-356).

43. Jaume SOBREQÜÉS, *Els estudis universitaris a Girona al llarg de la història*, Girona, Col·legi Universitari de Girona, 1978, pàg. 12-16; i Maria Teresa GODAYOL, «La Universitat de Vic, el 1873», *Ausa*, 140-141 (1998), pàg. 157-170.

44. Citat per SOBREQÜÉS, *Els Estudis Universitaris a Girona...*, pàg. 12-13.

45. Per una diagnosi crítica de l'ensenyança impartida en universitats patrocinades per ajuntaments i diputacions durant el Sexenni Democràtic vegeu l'escrit de Francisco GINER DE LOS RÍOS, «Sobre reformas de nuestras universidades» (1902), reproduït dins Francisco GINER DE LOS RÍOS, *Escritos sobre la Universidad española*, Madrid, Espasa Calpe, 1990, pàg. 61 i ss. Es tracta d'un testimoni autoritzat i ponderat per tractar-se d'un conspicu intel·lectual liberal-progressista.

En efecte, foren les Facultats de Medicina i Dret les que atorgaren més doctorats, 187 i 94 respectivament: entre les dues significaven un 66,4% dels títols de doctor concedits. Aquestes xifres mostren com el nou context “descentralitzador” de l’ensenyament universitari, una vegada vençut l’escull d’haver d’anar a Madrid a fer el doctorat, fou aprofitat ràpidament per tal d’obtenir un grau superior al de llicenciat; mesura que donava múltiples avantatges honorífics i administratius: així, per exemple, en el cas dels metges i farmacèutics, per exemple, no es pot oblidar que els governadors civils reclutaven els subdelegats de Sanitat entre els professionals que disposessin de més experiència en els càrrecs i de més mèrits acadèmics.⁴⁶

Taula 5. Nombre de títols de doctor atorgats a la Universitat de Barcelona, 1869-1874

Facultat	Nombre	%
Filosofia i Lletres	32	7,56
Farmàcia	49	11,58
Medicina	187	44,20
Dret	94	22,22
Ciències	61	14,42
Total	423	100

Font: Elaboració pròpia a partir de l’Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, Libro Registro de los Grados de Licenciado en todas las Facultades y reválidas de las carreras especiales año 1868-1875.

Si considerem que les tesis doctorals de l’època no eren altra cosa que un petit exercici escrit, aquesta nova fornada de doctors en pocs anys respon a una universitat que era més una “fàbrica de títols” o una “fàbrica de metges, d’advocats i farmacèutics” –per dir-ho amb mots de Pere Coromines– que no pas un veritable centre d’investigació científica.⁴⁷

De com s’aprofità la conjuntura del Sexenni per a doctorar-se en donen prova tant els joves acabats de llicenciar que es doctoraren a continuació com aquells llicenciats ja grans (i amb dilatada experiència professional) que també ho feren. Aquest darrer cas fou el de Francesc Xavier Llorens Barba (1820-1872), professor de Filosofia de la mateixa Universitat de Barcelona des del 1847 i que no es doctoraria fins el setembre de 1869, pocs anys abans de morir.⁴⁸ Altres professionals i estudiosos notables de la Catalunya de la Restauració es doctoraren a Barcelona durant l’etapa del Sexenni: per exemple, els eclesiàstics Josep Torras i Bages (en Dret) i el canonge Jaume Almera (en Ciències Naturals), els advocats Emili Grahit Papell, Antonio Vehils Fontdelsoli i Joaquim Abadal Calderó (que es doctoraren en Dret), el farmacèutic vigatà Martí Genís Aguilar (en Farmàcia) i el

46. Joaquim M. PUIGVERT, «Els professionals de la sanitat a la Catalunya de mitjan segle XIX», dins FRADERA (coord.), *Societat, política i cultura a Catalunya...*, pàg. 181.

47. Pere COROMINES, «La lluita per la Universitat», dins *Conferències sobre la Universitat de Barcelona organitzades per l’Associació Professional d’Estudiants de Dret i donades en l’Ateneu Barcelonès*, Barcelona, Impremta Altés, 1935, pàg. 124.

48. Aquesta dada i les que segueixen procedeixen de l’Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, *Libro Registro de los Grados de Licenciado en todas las facultades y reválidas de las carreras especiales, Año 1868-1875*.

metge Macari Golferichs i Coma (en Medicina). Per a tots ells la Universitat de Barcelona va veure reforçada la seva capitalitat durant el Sexenni. Amb la Restauració monàrquica, Madrid, de nou, assoliria el monopoli del doctorat. Barcelona, així doncs, tornaria a ser, altre cop, una simple capital universitària de districte.